

„Még hívei között is olyan remete, aki
szép ménese és zsongó méhei és
nyájai között is elfojtott tettvágy csu-
pán. Egész lénye tele segítőkézre
vágyással”.

(Takács Gyula)

ADALÉKOK BERZSENYI DÁNIEL SOMOGYI KAPCSOLATAIHOZ

BÓRA FERENC

„TISZTELETEM ERÁNTAD TÖKÉLETES...”

(Berzsenyi költőbarátai)

Bárány Boldizsár „Ezen három versek egészen
homályosak és zavartak...”
(Berzsenyi Dániel)

Berzsenyi Dánielt rokoni szálak fűzték Bárány Boldizsárhoz: Bárány anyja vagy nagyanyja Thulmon-lány volt, s közismert, hogy Berzsenyi édesanyját Thulmon Rozáliának hívták. A rokonságot mindketten „számon-tartották” és ápolták.

Kazinczy Ferenc Berzsenyi költeményeit népszerűsítő levelezése, – a falun élő gazdálkodó-költő 1813-ban megjelent *verseskötete* – a „Niklai Remetét” országos híru poétává tette. A rokonok közel laktak egymáshoz. Egy kortárs tollforgató (Frankenburg) visszaemlékezéseiben így írt a G községben élő ifjú Berzsenyi-rokonról: „Volt még egy csodálatos úri ember a faluban, tek. Bárány Boldizsár úr, a „költő”, mint magát nevezni szokta. Különc volt a legjavából, a műzsákon kívül senkivel sem társalgott...” Az emlékező sorok módosításra szorulnak: Bárány Boldizsár csak az egyre jobban ismertté váló költővel volt hajlandó szót váltani. A két férfit a tizenöt év *korkülönbség*, az eltérő tehetség, Berzsenyi *tartózkodó magatartása* különböztette meg egymástól, de a rokonság és a költészet mégis egész életükre összekapcsolta őket.

Bárány Boldizsár életrajzi adatai hiányosak. 1791-ben született, születési helye ismeretlen. 1809–1811-ig a soproni líceumban tanult. Horváth János irodalomtörténész „Berzsenyi és íróbarátai” című művében ismertette Bárány rövid életrajzát, melyből kiderült, hogy Berzsenyi rokona részt vett a Soproni Magyar Társaság tevékenységében. Dukai Takács Judit Horváth Eleknek – 1812-ben keltezett – *verses levelében* olvasható:

... Sopronyban magamat én is jól mulattam,
Felvett munkáimban gyorsan iparkodtam.
Sütöttem és főztem; s gyakran muzsikáltam,
Tortát, s' francz kocsonyát vanilból munkáltam.
... A Magyar Társaság erkölcsös könyveit
Olvastam, s' csudáltam azok érdemeit.
Monsiur Beckernél módit frizéreztem,
S' muzsikámhoz ülvén, örültem, könnyeztem...”

Teljes biznysággal állítható, hogy Bárány és Dukai Takács Judit egy időszakban *tartózkodott Sopronban*. Arra azonban nincs bizonyíték, hogy már ebben az időszakban a két fiatal beszélő viszonyba került. Feltehető azonban, hogy ismeretségük Sopronban alakult ki, hiszen tagjai voltak ugyanannak a „társaságnak”, s valószínű az is közel vihette őket egymáshoz, hogy mindkettőjüket rokonság kapcsolta a Berzsenyi-családdhoz.

Dukai Takács Judit és Bárány Boldizsár életútja úgy is találkozott, hogy „együtt siratták el” Horváth József Elek hirtelen meghalt jegyesét – Csáky Zsófiát.

Berzsenyi 1814-ben meglátogatta Juditot, melyről a költő a következő sorokat írta: „Novemberben a halhatatlan Berzsenyi volt nálunk, isteni mód múlattuk magunkat..., vacsora után verseimet kívánta látni.” A versek elolvasása után Berzsenyi kijelentette, hogy a legnagyobb *hatást* „Tölcseyi Csáky Zsófia kisasszony sírjánál” című vers váltotta ki. Oly annyira megtapadt a szomorú élmény a költő emlékezetében, hogy „Tölcseyi Zsófia emlékezete” címmel maga is feldolgozta a Judittól olvasott történetet. Nem véletlen, hogy a három férfit – Bárányt, Horváthot és Berzsenyt – egy okos és szép lány *költeménye* kapcsolta össze.

Horváth János állítása szerint a pozsonyi evangélikus líceum irattárában tíz vers található Bárány Boldizsártól, melyek közül egy Takács Judithoz szól. A verseket nem sikerült megtalálni, Judit azonban írt 1815-ben „Bárány Boldizsárnak” címmel egy költeményt, belőle való e két sor:

... Ki az, ki koszorút fona hajfürtömre
S ékes lantján zengi el kicsiny nevemet...

A vers azt bizonyítja, hogy Bárány Boldizsár valóban írt költeményt a poetrinához.

1817 elején ódákat írt Bárány Boldizsár, s egyet elküldött Berzsenyinek, hogy mondjon róla véleményt. 1817. február 1-i levelében közölte *bírálatát* a neves költő. Levele elején kérte szerényebb tehetségű költőbarátját, hogy észrevételeit ne tekintse „parancsolatnak”, hanem tetszés szerint elvetheti vagy elfogadhatja. Kifejtette az ifjú poétának, hogy „javallatai” csak ízlésmegnyilvánulások, s tudnivaló, hogy az ízlés törvényei homályosak, s többnyire csak az értheti meg, aki a törvényt mércéként állította maga elé. *Pragmatikus tanácsokat* is adott Berzsenyi költőtársának ódája javításához: „... jobb lesz így ...”; „e helyett helyesebb s nemesebb lesz...”; „itt megmaradhatnak”; „ezen három versek egészen homályosak és zavartak mind külső, mind belső alkotásokra nézve úgy, hogy ezek helyett egészen más szeretnék...”; „tegyünk így...”; „az óda oly kényes, hogy az ily nevezetes szavaknak egyszer szabad egy ódában elő jönni...”; „a poétának gazdagnak kell lenni mind szavakban, mind képekben, ez pedig szegénységet mutat.” Merényi Oszkár által megjelentetett „Berzsenyi Dániel ismeretlen és kiadatlan levelei” közül egyetlen maradt fenn, melyet a költő Bárány Boldizsárnak címzett, ebben olvashatók a „Niklai Remete” ódáról írt sorai: „Jó verset írni nagy munkát, nagy erőlködést kíván. Aki egy ódán hétszámra dolgozni nem tud, az poeta soha sem lesz. Amely vers hamar készül, rövid életű az mint a Varga Péter bocskora... Uram Ecsém munkáiból igen szép tudomány és szerencsés talentom látszik ki, csak a *törlést ne restelje...*”

Berzsenyi Dániel *esztétikai kérdésekben* követte Horatius és Kazinczy útmutatásait, a versírásban magasra tette a mércét. Bárány ódájának bírálatát a következetes szigor jellemezte, melyet szívéllyességgel enyhített. Berzsenyi álláspontját az idők folyamán az őt ért bírálatok erőteljesen befolyásolták.

Kölcsey Ferenc 1813-as recenzióját még baráti segítségnak tekintette Berzsenyi. Az 1815-ös bírálat után *fokozatosan* következett be *elkedvetlenedése*, egyre jobban hatalmába kerítette a *hipochondria*. Az 1816. február 8-i – Kazinczynak írt levelében – már érződött Kölcsey második recenziójának hatása: „... *hidegség s munkátlanság* fog el napról-napra, – írta – s mindazon ösztönök, melyek valaha lelkemet izgatták, lassanként kialusznak.” Amikor a „Somogyi Diogenes” Bárány ódájáról készült véleményét írta, betegsége ellenére még hitt tanítómesterében – Kazinczyban –, s a költészetben. Bárány Boldizsár ódájához fűzött „javallatai” példát is mutathattak, hogyan lehet kulturált irodalmi kritikát készíteni. A kissé hóbortos „irodalommánikus” Bárány Boldizsárt – aki a versek álmvilágában élt – a bírálattal visszazökkentette a valóság világába, s megismertette vele az ódaírás kemény munkát igénylő mesterfogásait. Berzsenyi közvetlenséggel, udvari-

asan írta le kritikáját: jóindulat és segítőkész szándék nyilvánult meg minden sorából. Szakszerű javaslatok a bíráló hibáinak kijavítására irányultak.

Amikor Berzsenyi Bárány Boldizsár ódájáról készült véleményét írta (1817. február 1), még nem jelent meg Kölcsey Tudományos Gyűjteményben közzétett *megsemmisítő hatású kritikája*. Ez néhány hónappal később következett be, melynek hatásaként egy ideig levelezéseit megszüntette. Szenvedett, komorrá vált, elidegenedett az emberektől, lelki vívódásai testileg is meggyötörték, mélabú kerítette hatalmába *embergyűlölővé* vált. Váczy János szavaival élve „haragja és panaszainkább önsorsa, mint környezete ellen irányult”. Kölcsey bírálatában Kazinczy sugalmazását gyanította Berzsenyi, s *barátságából is kiábrándult*.

Merényi Oszkár Berzsenyi „ismeretlen leveleinek” jegyzetirovatában közölte, hogy Bárány Boldizsár a költő egyik lányát megkérte. A Berzsenyi-család egy lányt és három fiút nevelt fel. Lídia 1800. február 19-én született, tehát kilenc évvel volt fiatalabb Báránynál. Lehetséges, hogy Bárány kérésként is megjelent Niklán. Ezt az állítást valószínűsíti Berzsenyinek feleségéhez 1820 körül írott két levele is (a levelek pontos keltezésel nincsenek ellátva), melyekben lányuk férjhezmenetelét említette meg. Az egyikben ez olvasható: „Lidiának semmit írni nem tudok, csak arra emlékeztetem, hogy úgy vigyázzon két szék között a pad alá ne essen, s amint már mondtam, újra csak azt mondom, hogy a Sárközy-vel semmit ne tréfáljon, hanem mihelyt kívánja menjen.” Az egyik kérő a levél szerint valamelyik Sárközy-fiú lehetett (Sárközy István nagybajomi földbirtokosnak – Berzsenyi jó ismerősének – 1790-ben született – Albert nevezetű fia volt a levélben említett férjjelölt?), a másik kérő pedig Bárány Boldizsár? Feltehető, hogy Berzsenyit tisztelő Bárány be akart kerülni a költő családjába. Végül egyik *fiatalemberhez sem ment férjhez* Lídia, öt évvel később – 1825-ben – kötött házasságot egy halimbai ügyvéddel, Barcza Károlyal.

Bárány Boldizsár gyakran fordult tanácsért Berzsenyihez. A „gombai költő” művei közül említést érdemel: a „Sajdár és Rurik” („nézőjáték 4 felvonásban”); a „Rübezahl az óriási hegyekben” („romantikus színjáték 5 felvonásban”); a „Bánk bán rostája” című tanulmányát 1814-ben, a Fővárosi Lapok-ban közzétették. 1836-ban – Berzsenyi halálának évében – Bárány Boldizsár Gombán élt, s egy kortársa így írt róla: „Kastélyában, mint pókhálóval bútorozott lakóházát nevezték egyetlen, ép zsindeley se volt, a falakon keresztül fűtült a szél, a kertnek és a szérúsnek léckerítését rég elhordták, romhoz hasonlított minden tető, ajtó s oldalfalak nélkül, de a „költő” ezzel mit sem törődött, mondhatni észre sem vette, mert képzeletében tündérvárakat látott... A szomszéd Niklán lakó Berzsenyit sem vehette rá, hogy fél évben három versnél többet meghallgasson...” A „*furcsa íróbarát*” huszonnégy évvel élte túl nagytehetségű költőtársát, Berzsenyit.

Horváth József Elek

„...Lelkednek ki kell ma-
gát forni előbb-utóbb...”
(Berzsenyi Dániel)

Berzsenyi Kölcseyvel együtt vallotta, hogy a „barátság legszebb aktusa”, ha az íróbarát a hiba kijavítására figyelmezteti az alkotót. A Niklán élő költő irodalmi tevékenységét *baráti kapcsolatok keretében* kívánta megismertetni. Szerinte a „baráti aktus” légyege: jóindulat és megértés egymás iránt (a bírálatokban nem lehet bántás és durvaság). A barátság jegyében a költők és műértők szeretettel közeledjenek egymáshoz, s a legjobb tudásukat nyújtva segítsék a művek korrigálását. Ő maga Kazinczytól kapta a legtöbb útmutatást versei tökéletesítéséhez. Horváth János szerint „véleményért kért minden irodalmi barátjától, még a kevésbé illetékesektől is, szinte fűtől-fától boldog-boldogtalantól...” Szívesen adott tanácsot kezdő költőknek, érdekelte életútjuk.

Horváth József Elektől kevés életrajzi adatot sikerült összegyűjteni. Valószínű 1784-ben, Látrányban született. R. Kocsis Rózsa irodalomtörténész szerint Berzsenyi későbbi barátja nem Somogyban, hanem Vas megyében –, Szombathelyen látta meg a napvilágot. Ezt az állítást látszik alátámasztani, hogy ebben a városban volt középiskolás, s itt végezte teológiai tanulmányait is. Végül mégsem lett pap belőle, mert a jogi tanulmányok mellett kötött ki. A jogi diploma megszerzése után Győrben, majd Sárváron *patvaristáskodott*. Már ekkor kitűnt irodalmi műveltségével, a német, a francia, az itáliai írók műveit eredetiben olvasta.

1811-ben Horváth Jagosich Ignác táblabírónál fiskáliskodott, s eljutott hozzá Dukai Takács Judit egy költeménye. Az irodalom iránt érdeklődő ügyvéd *verses levelet* küldött a tizenhat éves poetrinának, s felajánlotta barátságát.:

*Engem is e' szent tűz ereje lelkesít,
Engem – is Helicon' szent bérce édesít.
Barátném! magamat szerencsésnek tartom,
Ha lantod míveit ajkamon dallhatom...*

Judit válasza nemsokára megérkezett, s megindult a két fiatal között a három évig tartó levelezés:

*... Kérlek és fogd pártját e gyenge Músának
Magányosságában nyögdező Nymphának.
Úgy irigyeimtől tudom, hogy nem félek,
s hív barátnéd leszek, valameddig élek.*

Horváth József Eleket elbűvölte a tizennégy évvel fiatalabb intelligens, szép lány. Szép szavakkal körülöngta ugyan, szerelmi kapcsolat azonban nem alakult ki közöttük; oly annyira nem, hogy a férfi még udvarlásairól is „beszámolt” Juditnak verses levelében:

*...Már hetedik ősz ez, hogy Zs-ért égek
S a hívség oltárán állandóan tömjénzek
Nagyobb ereje van e gerjedelemnek
Enged a barátság a' hív szerelemnek...*

Barátságuk – a versekben ígértéknek megfelelően – életük végéig tartott. Mindkettőjüket közös *barátjukhoz* – Berzsenyi Dánielhez – fűződő viszonyuk kapcsolta a korabeli magas szintű irodalomhoz. Berzsenyi Dukai Takács Judit közvetítésével ismerkedett meg Horváthtal. Az irodalomszerető ügyvéd levélben panaszolta el szerelmi fájdalmait. A „Niklai Remete” Dukai Takács Judittól kapott információkból és a szerelmes ifjú levéléből ismerte meg Horváth és Tölcsey Zsófia tragikus szerelmének történetét. Berzsenyi 1814. június 12-én kelt levelében válaszolt Horváthnak: „Az a *melegség*, mellyel hozzám szólsz, eléggé mutatja, hogy azok közül való vagy, *kiket szeretni és kiktől szeretetni*, én mindenkor szerencsének 's gyönyörűségnek tartottam. Légy tehát *barátom*, 's hidd, hogy az én szeretetem s tisztelem erántad tökéletes. Szerelmed Tragédiáját érzékenyülve hallom most magadtól is. Tiszteled meg emlékezetét, 's tedd nevét halhatatlanná írásaidban.”

Merényi Oszkár *értékelése* szerint Horváth őszinte csodálatot és tiszteletet érzett az országban egyre jobban ismertté váló költő iránt, s tanácsokat kért „mesterétől.” „Horváth típusa a korabeli *dilettáns* költőnek, mind verseiben, mind ízlésében – állapította meg Merényi.” Ma a kellő időbeli távolság tapasztalatai alapján könnyű megállapítani, hogy az irodalomtörténész bíráló észrevételei helytállóan bizonyultak, mert olyan tények – a nagyon gyenge versek – váltak ismertté, melyek alátámasztják Horváthról kialakított véleményt. Horváth Elek 1814. augusztus 27-én kelt levelében ezt írta niklai barátjának, hogy az Erdélyi Múzeumnak azért nem küldött verseket, mert kivárja azt az időpontot, amikor maga adhatja ki munkáit, mert alkotásainak egységét nem akarja „megszaggatni.” Berzsenyi 1814. november 29-én válaszolt a levélre: „Minapi leveledet százszor elolvastam, 's mindenkor úgy véltem, hogy az nem egyéb, mint szép óda. Barátom a te lelkednek ki kell magát forni előbb utóbb, mert aki oly hévvel érez, 's oly *tisztán lát* mint te, meg nem elégedhetik azzal a' korlással, melybe a szűk valóság rekesztette.... Éljen szerencsésen, 's ne szűnj meg engem szeretni!”

Szembetűnő a „Somogyi Diogenes” *elfogultsága* Horváth iránt. Találgatással nem lehet kimutatni, hogy a Bárány Boldizsár ódájáról írott kritika miért reális, s a realitás miért nem jellemzi Horváth József Elek személynél és tevékenységéről kialakított véleményét. Belemagyarázás helyett célravezetőbb kapcsolatuk lényegének rögzítése: Berzsenyi kedvelte, segítette (verseit átdolgozta), barátjául fogadta, s tehetségesnek tartotta Horváthot. Egyetlen hibáját tette szavá, leveleiben helytelenítette „poétai érzékenykedését” (szentimentalizmusát), melyet a „philosophia hidegségével lehet mérsékelni.”

1816. szeptember 1-én Horváth József Elek feleségül vette Újvári Bettit. A fiatalasszony tizenegy hónapi boldog családi élet után kisgyermekével együtt váratlanul meghalt. Dukai Takács Judit éppen látogatóba indult hozzá, amikor Szombathely egyik utcájában temetési

menettel találkozott, barátnőjét és gyermekét kísérték ki a temetőbe.

1827. március 5-én Horváth életében fordulat következett be, elhagyta az ügyvédi pályát, s hét évig tanároskodott, majd hosszú huza-vona után *megválasztották* a kaposvári gimnázium igazgatójának. A helytartótanács csak öt év múlva – 1832-ben erősítette meg e beosztásában. Horváth gróf Sigray József Somogy vármegye főispánjának kedvelt embere volt; eredményesen irányította és fejlesztette a kaposvári gimnáziumot; az Akadémia levelező taggá választotta; az „Erdélyi Múzeum”, a „Szépliteraturai Ajándék” közölte verseit; tanulmányait a „Tudományos Gyűjtemény”, a „Sas”, a „Társalkodó” jelentette meg; minden jel arra mutat, hogy 1816 és 1818 közötti időszakban „Bánk bán” címmel három felvonásos tragédiát írt. A Magyar Tudományos Akadémia felhívására vett részt a *drámapályázat*on, de művét nem tudta időben befejezni.

1835. január 20-án Kaposvárott *halt meg*.

Nem teljesedtek be Berzsenyi szavai, Horváth József Elek költőként „nem forrta ki magát”, a közéletben azonban szép karriert futott be. Emlékét azonban nem pozíciója, hanem Berzsenyivel kialakított *baráti kapcsolata* örizte meg.

LEVELEK BERZSENYI ÉS SÁRKÖZY KAPCSOLATÁRÓL

A niklai otthonépítés

*„Öröm nekem azt látni, hogy
köztetek én szerettem ismeretséget.”
(Kazinczy Ferenc)*

Berzsenyi Dániel anyai ági rokonai Somogy megyében éltek. Thulmon Pál Somogy megyei nagybirtokos és Solyom Erzsébet házasságából született Thulmon Rozália – a költő édesanyja. A Berzsenyit és a Thulmon-családot többszörös rokonai szál fűzte össze. Thulmonlány volt a felesége a költő nagyapja testvéreinek, a rokoni kapcsolatok tovább erősödtek, amikor az apa – Berzsenyi Lajos – két lánytestvérét is Thulmon-fiú vette feleségül. Berzsenyi Dániel anyjától örökölte a niklai birtokát. Thulmon Annától „kiváltván elzálogosított birtokát” 1200 hold szántót, rétet, a gombai hegyen 40 hold szőlőt – és Sömjénből Niklára költözött.

Az irodalomtörténészek az idők folyamán az átköltözésről más-más időpontot jelöltek meg. Írásos bizonyítékok vannak, amelyekből megtudható az „áttelepülés” évszáma. A birtok adásvételi szerződését 1804. május 12-én kötötték meg. Ebből megtudható, hogy a „csereszterződés” – az egymás közötti megegyezés – már 1803. június 20-án megtörtént. A szerződés egyik fontos megállapítása volt, hogy a korábbi tulajdonos 1804. június 10-ig a lakóházból és az egyéb épületekből kiköltözik. Tehát nem 1807-ben, vagy 1808-ban váltak niklai lakossá a Berzsenyi család tagjai, hanem 1804-ben vagy 1805-ben. Egy másik niklai szerződés is ezt az állítást támasztotta alá, amely szerint az új tulajdonos gyermekei számára kiépítendő „fundusra”

kötött egységet 1805. október 6-án. Berzsenyi fia – Antal – már Niklán született, 1805-ben Marcaliban anyakönyvezték.

Új lakhelyet választott a Berzsenyi-család, ennek egyik oka: a Vas megyei örökség sok kisebb földterületből tevődött össze, melyben nehezen lehetett eredményesen gazdálkodni; a somogyi birtok „kiváltása” előnyösnek ígérkezett. (A költő elképzelése bevált, erről így írt: „csakhamar jobb gazda lettem mint atyám.”) Berzsenyi nehezen vált meg szülőföldjétől, úgy gondolta, hogy Vas megyei birtokát visszaváltja majd, s visszatér gyermek- és ifjúkora színhelyére. A költözés idejében irhatta Nikla ifjú tulajdonosa a „Búcsúzás Kemenes-aljától” című elégiát:

*Messze setétedik már a Ság teteje,
Ezentúl elrejtí a Bakony erdeje
Szülőföldem, képedet.
Megállok még egyszer, s reád visszanezék.
Ti kékellő halmok! gyönyörű vidékek”.
Vegyétek bús könnyemet.*

Vargha Balázs szerint a vers első része feltárta mindazt, ami „ott túl maradt”: a tájat, a mosolygást, a gyermeki játékot, a serdülés örömeit, a szülői szeretetet. A költő búcsút intett Kemenesaljának, vajon mi várta Somogyban? Siker? Megpróbáltatás? Barátok? „Horváth Ádámhoz” címmel Berzsenyi 1800-ban vagy 1801-ben – ódát írt.

Pálóczi Horváth Ádám Somogyban – Nagybjajomban élt, (1797–1812-ig) amikor Berzsenyi Niklára költözött. A két költőt a vers virtuóz hexameterai sem kötötték össze. Az óda (töredék) utolsó két sora így zárta a költőtársához intézett felszólítást:

*Múzsá! hevítsd Horváth lelkét ne felejtse hazáját,
Szent kötelességét, szép híre arany koronáját.*

Kazinczy Ferenc „Horváth Ádámhoz” című verset „nagy szépségű ódának” nevezte. A tömör költői képeket felvonultató költemény megérdemelte az elismerést. Berzsenyi Horváth jelentőségét abban látta, hogy „magyarul harsogta” a nemzet nagyjainak dicsőségét, s „szent kötelességének” tartotta, hogy zengje továbbra is a nemzet régi dicsőségét. Horváth Berzsenyi költészetét nem tartotta értékesnek, nem kereste a niklai poéta barátságát, a két költő 1812-ig valószínű nem találkozott.

Niklán Berzsenyit és feleségét lekötötte az otthonalapítás. Sömjéni sógorának – Ajkay Jánosnak – a „niklai gazda” így panaszkodott: „Számítatlan vesződségeken kell által mennem.” Gondot, utánjárás, szervezést, nagy kitartást igényelt a gazdaság megszervezése, s „Dani uraság” állta a sarat. Négy gyermekük Lídia (1800), Farkas (1803), Antal (1805), László (1809) nevelése is az apára és az anyára hárult. Felesége (Dukai Takács Zsuzsanna) mindenben méltó társnak bizonyult. A család kiheverte a gazdasági válságot, a betegségeket, kifizették adósságaikat, gyarapodtak és gazdagodtak. A költő az esti órákban – felesége kedves zsemlődését eleresztve a füle mellett – s „fogyasztotta” a

gyertyát és a papírost. Verseit lemásolta, s 1808 nyarán az összegyűjtött költeményeket Sopronba, Kis Jánoshoz küldte azzal a kéréssel, hogy tegyen vele amit akar, s nem bánja, ha azok „kinyomtatnak is, ha tűzbe vettetnek is.” Kazinczy bécsi utazásának „visszatúráján meglátogatta Sopronban Kis János barátját, s Berzsenyi verseit magával vitte. Kazinczy – a fáradhatatlan irodalomszervező – újra felfedezte Berzsenyit, s örömmel írta költőtársának: „Tovább édes barátom, tovább a szerencsésen futni kezdett úton! Virág, Kis és Dayka, kiket elsőnek tart nemzetünkben, akinek ízlése van, örömmel fogadnak el szent koszorújukban.” Reményt, s új elhatározást jelentett Berzsenyi számára Kazinczy buzdító levele. „Egy olyan férfúnak serkentése, kinek életét úgy nézem, mint egy nemzetnek szavát, lekötöle engem, hogy lelkenem minden erejét összeszedjem és felvonjam, hogy mindazon tehetségeimnek, hajlataimnak titkosabb csíráit, melyeket magamban sejtethetek, felkeressem, kifejtsem, elrendeljem, megnevesítsem és magasítsam...” – írta Berzsenyi első levelében Kazinczynak.

*„Ez az ember barátok között is egyedül van ...”
(Tüskés Tibor)*

....„Somogyban barátságba nem keveredtem”

Kazinczy Ferenc elsősorban a közvetlen környezettel – Somoggal – akarta elfogadtatni Berzsenyi költészetét. Megkezdte szervezőmunkáját, s Somogy tekintélyes nemeseivel kívánta megismertetni a költőt. Megkezdődött az évekig tartó levelezés és küzdelem Berzsenyi Dániel költői nagyságának elismertetéséért.

1808. október 20-án Kazinczy arról írt, hogy Zalában és Somogyban kedves barátai vannak – Horváth Ádám, Sárközy István –, akik tiszteletet és szeretetet érdemelnek.

„Kedves volna nékem azt hallanom, hogy azok neked is barátaid. Bátorodom azt a kérdést tenni – írta –, hogy őket a nevemben idvezelni méltóztassál.”

1809. január 18-án kelt Berzsenyi válaszevele: „Horváth és Sárközy Urakat távolról ismerek, de sem ezekkel, sem másokkal én még Somogyban barátságba nem keveredtem. Nem azért, hogy sorsom az előbb társaságokból kitiltana, hanem mivel mozdíthatatlan principiumom szerint magamnak és gyermekeimnek életem és életem. Az én egyedül való barátaim a magánosság és elmélkedés – az én nótáimat nem csak énekeltem, hanem mélyen érzem is.” Berzsenyi határozottan kijelentette, hogy a köszöntést „ki nem adja”, mert irtózik a kérkedéstől és az önmutogatástól, s nincs benne sem előítélet, sem lázas érvényesülési vágy. „Sárközy István Urat és az Asszonyt első látással meg kell szeretni – írta. Az Úrból szelíd józanság, az Asszonyból pedig egy lelkes Dáma látszik – eddig szerettem, ezentúl betsülni fogom őket.” Levelében mivel semmiféle „titulussal” nem rendelkezett Berzsenyi, arra kérte patrónusát nevezze „Niklai Remetének” vagy „Somogyi Diogenésznek”.

Merényi Oszkár szerint „Sárközy szinte „összekötő” volt Kazinczy és Berzsenyi között.” Ez a megállapítás helytálló azzal a kiegészítéssel, hogy Kazinczy is kapcsot jelentett Sárközy (és rajta keresztül a somogyi nemesek) és Berzsenyi egymásra találásában. Ezt Széphalom nagytudású irodalomszervezője maga is megfogalmazta: „öröm nekem azt látni, hogy köztek én szerzettem ismeretséget.”

Ki is volt Sárközy István?

Egy kései leszármazottja – Sárközy Imre – a kérdésre így válaszolt: „... művelt úr, korának úgyszólván minden nevesebb emberével összeköttetésben állott.” A kultúra iránti fogékonyságával, a költőknek nyújtott támogatásával tünt ki a korabeli nemesek közül. Barátja és mecénása volt Csokonai Vitéz Mihálynak, egy életen keresztül vitatkozott sógorával – Pálóczy Horváth Ádámmal –, baráti szálak fűzték a magyar irodalom fáradhatatlan szervezőjéhez: Kazinczy Ferenchez.

Életútja a közigazgatáshoz kötődött, bejárta a hivatali beosztások szinte minden fokát. 1786-ban Nagykánizsán az élelmezési biztos teendőket bízták rá; 1788-tól – hat éven keresztül – főadószedő, közben táblabíróként is tevékenykedett. Az ő idejében a táblabírók még tényleges bírói feladatokat láttak el (később vált címmé a táblabíróság). 1794–1801-ig a főszolgabírói poszton dolgozott. Közben többször jelölték az alispáni székbe. Valószínű református vallása miatt erre nem kerülhetett sor. Csak 1824-ben nevezték ki alispánnak.

Sárközy műveltsége nagy olvasottságából következett. Gazdag könyvtárral rendelkezett, sokkal nagyobb mint a korabeli nemesek. „Vadászott” a frissen megjelent könyvek után, megszerezte Virág Benedek, Kölcsey Ferenc műveit. Tékájában helyet kaptak az ókori klasszikus művek, a francia és a német írók alkotásai. Legszívesebben Erasmus, La Fayette, Herder, Barclay, Descartes, Newton, Diderot, Voltaire könyveit olvasta. Felesége – Chernelházi Chernel Eszter – Rousseau műveit kedvelte. Sárközy kéziratot is gyűjtött, elsősorban barátai kézirateit őrizte meg, a neves személyiségek képmását pedig külön gyűjteményben helyezte el.

1809. december 19-i levelében Kazinczy Berzsenyi és a somogyi nemesek közeledését Sárközy Istvánon keresztül kívánta megszervezni. A „Niklai Remete” nem mozdult ki remetelakából, Kazinczy elhatározta, hogy Sárközyt küldi el a költőhöz. Levelében megkérte, írja meg „hol fekszik” az a Mikla, amelyet hivatalosan Niklának neveznek. Sárközy István 1810. február 19-i levelében a következő választ adta Kazinczynak: „Mikla igenis, egy Niklával, Marcalitól 1 1/2 statoria esik... Sok kérdezősködés után tudhattam csak meg, micsoda Berzsenyit értesz... Most hallom, hogy egy nem régi emigráns, emberséges és philosophus ember lakik ott nagy csendességben, akit, mivel ki nem szokott járni, senki sem ismer úgy, mint én szeretném”.

1811. május 11-én Sárközy már arról számolt be széphalomi barátjának, hogy „Berzsenyi Dani” meglátogatta, sokáig beszélgettek: a „Somogyi Diogenész”

nem jár emberek közé, s a vármegyei közgyűlést sem látogatja. Kazinczy ehhez a következő levelében hozzáfűzte, hogy Berzsényi „kissé misantrop”, igaz sokan nem szeretik a „publicumot”, s ő sem szeret gyűlésekre járni.

1811. május 25-én Kazinczy elhatározta, hogy Berzsényit beszervezi a szabadkőműves mozgalomba. Sárközy barátságát kívánta felhasználni, mert a nagybajomi földesúr is tagja volt a szabadkőműves páholynak. Részlet Kazinczy leveléből: „Szeresd Berzsényit. Szeresd azt, aki tőled várja lángoló kívánságainak beteljesedését. Parancsold, hogy lásson, s meg fogja nyitni szemeit, s látni fogja a fényt, s áldani fog, hogy fényt láthat.” Sárközy nem vállalta a feladatot, hivatali elfoglaltságaira, családi gondjaira, gyakori utazásaira hivatkozott. Merényi Oszkárnak igaza volt, amikor azt állította, hogy Sárközy István segítette volna kitörni Berzsényit a magányból. Erre minden adottsággal rendelkezett: megbecsülte és támogatta a költőket, a diplomatikus megoldásokat előnyben részesítette. Sárközy azonban nem kedvelte igazán Berzsényit, ennek okát valószínű a költő zárkózott természetében lehet keresni.

*„Rendeltetésünk nem magányos élet
S örök komolyság és elmélkedés,
Hanem barátság és társalkodás.”
(Berzsényi Dániel: Vitkovics Mihályhoz)*

Berzsényi ünneplése

1811-ben Berzsényi Dániel vissza akarta szerezni Vas megyei földjeit. Takarékoskodott az egész család, visszavágytak Kemenesaljára. Berzsényi Niklát „számkivetése” helyének tartotta. Gondolata, álma gyakorta visszaszállt Egyházashetyébe, Sömjénbe, a Ság vidékére. „Feloldhatatlan kötelek vannak azon földhez, mely az én szebb korom napjait látta” – írta Kazinczynak. Az egész család az év elejétől kezdve lázban égett. A niklai gazda eladta állatai egy részét, pénzzé tette mindazt ami eladható, várták az indulást..., – a visszaköltözést. Tervüket villámcsapásszerűen megsemmisítette a „Márciusi pátens”. A király rendeletének bevezető sorai így hangzottak: Ófelsége „azt méltóztatott kegyelmesen rendelni: hogy a mostan folyamatban lévő bankócédulák csak a következő 1812-ik esztendő januárius végéig legyenek kelendők: addig pedig az ő nevezetteknek ötöd részben vétessenek el...” A korabeli hivatali nyelv körülményesen fogalmazott, lényege így „fordítható” le: a pénz értéke egyötödére csökkent, csak 1812 év végéig váltható be, így a papírpénz („megjobbul”) megszilárdul. A pénzromlás egy időre földre sújtotta Nikla földesurát, helyzetéről azonnal értesítet-

te Kazinczyt: „Gondolhatod zavaromat! Nagy volt a károm, de az mind semmi volna, csak czélomnak elvesztése szívemet oly igen ne nyomná... Le nem írhatom Néked kedvetlenségemet.”

1811. június 5-én Berzsényi végre arról számolt be széphalomi barátjának, hogy sikerült ismét találkoznia Sárközyvel a „Somogyi Diogenész” kereste fel Sárközyt. „Kaposváron együtt lévén Sárközyvel és Szokolayval, beszédük tárgya – Hazánk és Kazinczy... Sárközy előkereste leveleidet, mint valamely szent ereklyétet, s érdemeinek bizonyosságait, én pedig epigrammákkal kedveskedtem neki.”

Kazinczy szervező tevékenysége révén az irodalom iránt érdeklődő Sárközy István vette a kezébe a „Niklai Remete” somogyi elismertetését. Berzsényi és Sárközy kaposvári találkozása után a két férfi kapcsolatát Kazinczy még szorosabbra akarta fűzni, ezért a kedvő eseményeket így értékelte: „Berzsényi tőled és Szokolay barátunk felől úgy szól, mint aki szeretetekre gyulladt. Öröm nekem azt látni, hogy köztetek én szerzetem ismeretséget. Oh, miért lakunk oly távol!” Kazinczy „védőernyője” kinyílt a bártortalan, magányba menekülő költő fölött. Még meg sem jelentek Berzsényi versei, amikor Széphalomból az ország sok településére vitte a posta a költő kézírással lemásolt verseit. A kibontakozó nagy költőzseni műveit megismerte Kis János, Vitkovics Mihály, Döbrentei Gábor, Virág Benedek, Kölcsey Ferenc, Horváth István, Szemere Pál, Helmezy Mihály, Dukai Takács Judit, Horváth József Elek, Bárány Boldizsár és Sárközy István. Közben a „Niklai Remete” kimozdult falujából, s Pesten megismerkedett a magyar irodalom neves egyéniségeivel. Berzsényi igaz barátsággal és hálával fogadta Kazinczy segítségét. „A Múzsához” című ódájában erről a következő sorokat írta:

*Mély sugallásod kiemelt magamból,
Sátorod csendes kebelébe intett,
Hol Kazinczynak keze szent örömmel
Nyújta borostyánt;*

1812. március 18-án Somogy megye is elismeréssel és ünnepléssel avatta költővé Berzsényit. Sárközy István döntő szerepet vállalt, hogy a „Somogyi Diogenész” a megyei nemesek magukénekké vallják, s nagy poétaként köszöntsék. Teleki László „főispán-adminisztrátor” beiktatása után Berzsényi áradó örömmel értesítette áprilisi levelében Kazinczyt az őt ért megtiszteltetésről. „ezen solernitással az a becsület ért engem, kicsinyben ami Téged a Diétán nagyban. Ebéd felett Sárközy István úr hozzám jött és megcsókolt, estve pedig b. Prónay a Nagy Palotába hívatott és mint poétát az egész közönség jelenlétében megköszöntött.”

IRODALOM

- Berzsényi emlékkönyv. Somogy és Vas megyei Tanács, Kaposvár, 1976. 38., 42.p.
- Csánki Dezső: Somogy vármegye. Országos Monográfiai Társaság, Bp., 1914. 123., 239., 509., p.
- Dukai Takács Judit és Döbrentei Gábor levelezései. MTA kéziratár. M. Irod. Lev. 4. r. 55. sz. I. 219. p.
- Dukai Takács Judit munkái. Kiadatta: Horváth József Elek. MTA kéziratár, 8-r. 44. sz. 59. p.
- Hortobágyi Ágost: Somogyi Helikon, Kaposvár, 1928. 17. p.
- Horváth János: Berzsényi és íróbarátai. Akadémiai Kiadó, Bp., 1960. 159., 287., 291–292. p.
- Kocsis Rózsa, M: Dukai Takács Judit élete és költészete. ELTE Kiadása, é. n. Bp. 37–38., 42–43.p.
- Merényi Oszkár: Berzsényi Dániel ismeretlen és kiadatlan levelei, Bp., 1938. MTA Kiadása 38–42., 60–61., 97. p.
- Merényi Oszkár: Berzsényi emlékkönyv Somogyi és Vas megyei Tanács, 1976. 321–322., 328–332., p. 338–339. p.
- Sárközy Imre: A Nádasdi Sárközy család Bp. 1906. Franklin Társulat Kiadása, 68. p.
- Somogy (hetilap) 1885. 2., 9. sz. Kazinczy összes művei 8. kötet Bp., 1898. 489., 559. p.
- Takács Gyula: Az igazi poézis keresése. Berzsényi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság Kiadó, Pécs, 1994. 51. p.
- Vadász Norbert: Dukai Takács Judit élete és munkái. MTA. Bp., 1909. 51. p.
- Váczy János: Berzsényi Dániel életrajza Bp., 1885. 6. 310–314. p.
- Váczy János: Berzsényi Dániel költői és prózai művei. Atheneum Kiadó, Bp., 1909. 112–114. p.

FERENC BÓRA: A CONTRIBUTION TO DÁNIEL BERZSENYI'S CONNECTIONS IN SOMOGY

Resume

From 1804 Dániel Berzsenyi had been busy with building a home in Nikla, yet, he could spare some time for creating new relationships. The poet – according to his own words – „got involved in no true friendship” in Somogy. Ferenc Kazinczy carried in a several years’ long correspondence in order to make the county nobility acknowledge Berzsenyi’s poetic greatness

Owing to István Sárközy, chief district administrator’s organizing activity the county’s general assembly created the „Hermit of Nikla” poet with an intimate ceremony on 18 March 1812.

Family links bound Dániel Berzsenyi to Boldizsár Bárány. The „Diogen of Somogy” submitted the odes

his relative striving for poetic distinction to a strict but tactful criticism: „He who cannot work upon his odes for long weeks is never to become a poet” he wrote.

He met Elek József Horváth, director of the grammar school in Kaposvár, through the intervention of Judit Takács Dukai, whom Oszkár Merényi considered to be “the typical contemporary dilettant poet”. Berzsenyi’s prepossession in favour of Horváth is obvious: the poet liked him, helped him and revised his poems.

Dániel Berzsenyi’s humanistic and poetic greatness received a colourful, valuable contribution from his connections in Somogy.

FERENC BÓRA: ANGABEN ZU DEN BEZIEHUNGEN IN SOMOGY VON DÁNIEL BERZSENYI

Zusammenfassung

Obwohl Dániel Berzsenyi von 1804 wegen seiner Heimatgründung in Nikla sehr stark in Anspruch genommen wurde, konnte er fürs Zustandebringen der Beziehungen Zeit erübrigen. Der Dichter – seinen Wörtern nach – schließ in Somogy „keine wahre Freundschaft”. Ferenc Kazinczy unterhielt eine jahrelange Korrespondenz, um die dichterische Größe Berzsenyis die Adeligen des Komitats annehmen zu lassen.

Durch die Organisationsarbeit des Oberstuhlrichters István Sárközy, beförderte die Komitatssitzung am 18. März 1812 den „Niklaer Einsiedler” mit herzlicher Feier „zum Poet”.

Dániel Berzsenyi und Boldizsár Bárány hingen mit verwandschaftlichen Fäden zusammen. Im Jahre

1817 beteiligte der „Diagones von Somogy” die Oden seines nach dichterischen Lorbeeren strebenden Verwandten an einer strengen, aber taktvollen Kritik. „Wer en einer Ode wochenlang nich arbeiten kann, wird kein Poet.” schrieb er.

Berzsenyi lernte durch Judit Dukai Takács den Direktor des Kaposvárer Gymnasiums József Elek Horváth, der nach Oszkár Merényi „der Typ des zeitgenössischen, dilettantischen Dichters” ist, kennen. Die Voreingenommenheit Berzsenyis gegen Horváth ist augenfällig: er hatte ihn gern, hilf ihm, arbeitete seine Gedichte um.

Durch die Beziehungen von Dániel Berzsenyi im Komitat Somogy wurde seine menschliche und dichterische Größe mit neuen Farben bereichert.